

Į V A I R E N Y B E S

KELETAS PASTABŲ DĖL JEVNOS JAKOBSONO SKAIČIAVIMO MAŠINOS DATAVIMO

Apie Sankt Peterburgo M. Lomonosovo muziejaus mokslinių instrumentų kolekcijoje esančią Jevnos Jakobsono iš Nesvyžiaus skaičiavimo mašiną pirmąkart buvo prabilta 1965 m. VI Pabaltijo mokslo istorijos konferencijoje Vilniuje¹. Dar vėliau ji išsamiai buvo išnagrinėta straipsniuose². Apie šią skaičiavimo mašiną nepamirštama parašyti beveik kiekviename Rusijoje išleistame veikale apie skaičiavimo technikos istoriją³; ji paminėta Lietuvoje išėjusioje knygoje⁴.

Ši jau neveikianti, bet dar gerai išsilaikiusi skaičiavimo mašina, - tai keturkampė 34,2x21,8x3,4 cm dėžutė, stovinti ant 1,6 cm skersmens 1 cm aukščio kojelių. Jos viršuje - gražūs ornamentai. Ten išgraviruoti ir trys užrašai. Pirmasis, darytas vokiečių ir lenkų kalbomis, nurodo šios mašinos paskirti: "*Mechanische Rechnungs Maschine; Machina Mechaniczna do Rachunku*". t. y. mechaninė skaičiavimo mašina. Antrasis apibrėžia jos galimybes: "Zu der Aufgabe des Addirens, Subtantirens, Multiplicirens und Devidirens von den Nummer Eins bis zu. Tausend Millionen und übrig bleibt von Division u(nd) das kann man hier in den Brüchen zertheilen", t. y. skirta sudėties, atimties, daugybos ir dalybos veiksmams atlikti nuo vieneto iki tūkstančio milijonų ir liekanai į trupmeną išskaidyti.

Pats įdomiausias yra trečiasis užrašas: "Erfunden und verfertigt von dem Hebreer Jewna Jakobson, Uhrmacher und Mechanicis in der Stadt Nieswicz in Lühauen, GouvfernemJent Minsk", t. y. išrasta ir pagaminta žydo Jevnos Jakobsono, laikrodininko ir mechaniko, Nesvyžiaus mieste, Lietuvoje, Minsko gubernijoje.

Kaip matome, pagaminimo datos čia nėra. Šaltiniai šiai datai nustatyti yra du: mašinos elementų apdaila ir trečiasis užrašas. Minėtų straipsnių autoriai, išnagrinėję mašinos elementų apdailą, spėjo, kad ji buvo pagaminta XVIII a. Iš tiesų, mašinos apdaila - detalių forma, užrašai, ornamentai - yra labai puošni. Ko gero, tai buvo baroko, kuris XVIII a. viduryje labai paveikė žydų meną, išdava. Tiesa, šie tyrinėtojai, remdamiesi mašinos dekoratyvine apdaila, pagaminimo datą sukonkretina - "ne vėliau kaip 1770 m.". Tačiau jie jokių svaresnių argumentų nepateikia ir pritaria lenkų istoriko Tadeuszo Przypkowskio nuomonei, kuris "remdamasis dekoratyvine apdaila, mano, kad mašina turėjo būti pagaminta iki 1770 m."⁵. Tačiau tai nepakankamas argumentas, todėl jau vėlesniame leidinyje rašoma: "Kai kurie šios skaičiavimo mašinos dekoratyvinės apdailos elementai leidžia manyti, kad ji pagaminta ne vėliau kaip 1770 m.". Bet tai irgi menkas argumentas, nes XVIII a. technologijos kito nelabai greitai. Matyt, data "ne vėliau kaip 1770 m." buvo pasirinkta dėl kitų aplinkybių. Manau, kad 1760-1770 metai buvo paimti, prisiminus galimą šios mašinos kelią į Rusijos muziejus. Tikriausiai ji kartu su kitomis brangenybėmis į Rusiją patekoper kažkuri Nesvyžiaus apiplėšimą. Pirmasis buvo 1764-1775

m., kai 1764 m. Nesvyžius buvo okupuotas rasų armijos ir imama kontribucija. Minima data "ne vėliau 1770 m." galbūt pasirinkta, manant, kad ši skaičiavimo mašina į Rusiją pakliuvo per šį Nesvyžiaus apiplėšimą. Tačiau buvo ir kitas Nesvyžiaus apiplėšimas, po prancūzų armijos, prie kurios buvo prisijungęs ir tuometinis Nesvyžiaus valdytojas kunigaikštis Dominykas Radvila, išvijimo iš Rusijos.

Antras būdas mašinos pagaminimo datai nustatyti - tai trečiojo jos įrašo analizė. L. Maistrovas ir V. Cenakalas minėtuose straipsniuose iš šio užrašo padaro tokią išvadą: "O nuoroda paskutiniame Įrašė apie Nesvyžiaus priklausomybę Lietuvos kunigaikštystei patvirtina, kad mašina negalėjo būti pagaminta po 1793 m., kada ši kunigaikštystė buvo prijungta prie Rusijos ir pertvarkyta į guberniją"⁷.

Tačiau šis teiginys nėra teisingas. Visų pirma, trečiajame mašinos Įrašė nieko nesakoma apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Čia minima tik Lietuva. O Lietuvos vardas XVIII a. pabaigoje buvo vartojamas net oficialiuose Rusijos dokumentuose⁸. Tik kur kas vėliau šis pavadinimas buvo pakeistas "Šiaurės vakarų kraštu". Antra, Nesvyžius iki antrojo Respublikos padalijimo priklausė Naugarduko vaivadijai. Tik nuo 1793 m. iki 1796 m. jis buvo vienas iš 13 Minsko gubernijos (vietininkystės) apskričių miestų. 1796 m. gruodžio 12 d., valdant imperatoriui Povilui I, didžioji Nesvyžiaus apskrities dalis buvo perduota Slucko apskričiai⁹.

Taip pat neteisingas yra ir 1974 m. išleistame veikale esantis teiginys: "Jame [t. y. trečiajame mašinos įrašė. - A. B.] Nesvyžius pavadintas Lietuvos kunigaikštystės Minsko vaivadijos miestu, iš tikrųjų jis tokiu buvo tik iki jo prijungimo prie Rusijos 1793 m., per antrąjį Lenkijos padalijimą. Vadinasi, mašina negalėjo būti pagaminta vėliau šios datos"¹⁰. Galbūt todėl jau vėliau - 1990 m. - veikale "Skaičiavimo technikos istorija" visai nesiremiama trečiuoju šios skaičiavimo mašinos įrašu. Ten tik teigiama, kad "dekoratyvinės apdailos stilius (mašina pagaminta kaip žalvario dėžutė su gausiai ornamentuotu viršumi) liudija, kad tikriausiai ji pagaminta ne vėliau kaip 1770 m."¹¹, t. y. apsiribojama tik mašinos apdailos analize. Tad jei yra nekvestionuojamas šio Įrašė teisingumas (o tam nėra jokio pagrindo), turime padaryti išvadą, kad jis buvo išgraviruotas 1792-1796 metais. Tuomet šie metai yra ir skaičiavimo mašinos pagaminimo data.

Aleksandras Baltrūnas

Nuorodos

¹Майстров Л. Е., Ченакал В. Л. Счетная машина Якобсона из Несвижа //Мат. VI конф. по истории наук в Прибалтике. Вильнюс, 1965. С. 27, 23.

²Maistrovas L., Cenakalas V. Jevnos Jakobsono iš Nesvyžiaus skaičiavimo mašina // Mokslas ir technika. 1968. Nr. II. P. 48-50; Майстров Л. Е., Ченакал В. Л.

Старейшая счетная машина // Вопросы истории естествознания • техники. 1969. Вып. 1(26). С. 35-39.

³Г.: Апокин И. А., Майстров Л. Е. Развитие вычислительных машин. М., 1974; Майстров Л. Е., Петренко О. Л. Приборы и инструменты исторического значения: Вычислительные машины. М., 1981; Апокин И. А., Майстров Л. Е. История вычислительной техники. М., 1990. •

⁴Klimka L. Tikslieji **mokslai** Lietuvoje: Istorinė apžvalga. Kaunas, 1994.

⁵Maistrovas L., **Cenakalas** V. Min. str. P. 49.

⁶,Апокин И. А., Майстров Л. Е. Развитие ... С. 75.

'Майстров Л. Е., Ченакал В. Л. Старейшая... С. 35.

'Сборник документов, касающихся административного устройства Северозападного края при императрице Екатерине II (1792— 1796). Вильно, 1903.

,^JJelski A. Nieswiez // Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajow sławianskich. 1886. T. VII. S. 118-122.

""Апокин И. А., Майстров Л. Е. Развитие... С. 75.

"Апокин И. А., Майстров Л. Е. История ... С. 78.